

Izravni demografski gubici stanovništva Republike Srpske Krajine tijekom i neposredno nakon hrvatskih oslobodilačkih operacija "Bljesak" i "Oluja" 1995. godine

JANJA SEKULA GIBAČ, SLAVEN RUŽIĆ

Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb, Republika Hrvatska

Autori su, na osnovi izvornog arhivskog gradiva, publikacija i stručne literature pokušali prikazati stradanja pripadnika vojnih postrojbi i civilnog stanovništva Republike Srpske Krajine (RSK) tijekom i nakon izvođenja hrvatskih operacija „Bljesak“ i „Oluja“ u svibnju, odnosno kolovozu 1995. godine. Pri tome su se, u prvome redu, služili računalnom bazom Hrvatskog memorijalno-dokumentacijskog centra Domovinskog rata u Zagrebu, u kojoj se nalaze svi dostupni podaci o ljudskim gubicima stanovništva RSK. Autori smatraju kako je riječ o još uglavnom neobrađenoj problematici, čije bi znanstveno istraživanje u konačnici trebalo doprinijeti jasnijem razumijevanju kompleksnih zbivanja u Hrvatskoj tijekom 1995. godine, ali i boljem shvaćanju Domovinskog rata u cjelini.

Ključne riječi: Republika Hrvatska; Domovinski rat; Republika Srpska Krajina; „Bljesak“; „Oluja“; demografski gubici

Uvod

Premda je od okončanja Domovinskoga rata prošlo punih 20 godina, zbivanja iz toga razdoblja i dalje su snažno prisutna u društvenom i političkom životu Republike Hrvatske (RH) i susjednih država, poglavito Republike Srbije. Pojedina neriješena pitanja iz ranih 1990-ih i danas, štoviše, iznimno opterećuju međusobne odnose tih zemalja, onemogućujući ujedno konačni svršetak procesa pomirbe i ponovne uspostave međusobnoga povjerenja hrvatskoga i srpskoga naroda u Hrvatskoj, kao značajnoga preduvjeta njezine preobrazbe u modernu europsku državu čije osnovne vrijednosti počivaju na demokratskim standardima i vladavini prava. Jedno je od tih pitanja bez sumnje vezano i uz

precizno određivanje broja srpskih žrtava rata koje su život izgubile tijekom i neposredno nakon završetka hrvatskih oslobodilačkih operacija “Bljesak” i “Oluja” 1995. kao i uz utvrđivanje što jasnijih okolnosti njihova stradanja.

Imajući u vidu važnost bilježenja podataka o žrtvama Domovinskoga rata i na hrvatskoj i na srpskoj strani, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata (HMDCDR) nedugo nakon svojega osnutka započeo je projekt “Izravni demografski gubici na okupiranom području Republike Hrvatske od 1991. do 1995. godine”, čiji je osnovni cilj dokumentirati sve osobe koje su stradale u izravnim ratnim djelovanjima na prostoru pod kontrolom Jugoslavenske narodne armije (JNA) i srpskih pobunjenika u tom razdoblju. Centar se pritom u najvećoj mjeri služio zaplijenjenom dokumentacijom Republike Srpske Krajine (RSK/Krajina), poput vojnih, policijskih i medicinskih spisa koji su sadržavali podatke o pojedinim žrtvama, kao i dostupnim srbijanskim i krajinskim publikacijama iz toga vremena. Sve su informacije, nadalje, pohranjivane u posebnu računalnu aplikaciju (bazu podataka) koja je, među ostalim, sadržavala odrednice o imenu i prezimenu svake stradale osobe, datumu, mjestu i općini njezina rođenja, datumu i mjestu njezina stradanja te podatke o načinu i okolnostima njezine smrti. Za svaku su stradalu osobu posebno navedeni izvori koji dokumentiraju njezinu smrt, čija se digitalizacija i pridruživanje aplikaciji očekuju u idućim godinama. Na taj je način do kolovoza 2015. evidentirano ukupno 7726 osoba koje su od 1991. do 1995. izgubile život na privremeno okupiranom teritoriju RH, uključujući 1523 osobe koje su ondje preminule prirodnom smrću.¹

S druge strane, vezano uz pouzdano evidentiranje srpskih žrtava “Bljeska” i “Oluje”, istraživači Centra suočili su se s izrazitim nedostatkom dokumentacije RSK-a, pri čemu su se, poglavito za stradanja Srba tijekom “Oluje”, uglavnom koristili podacima koje im je ustupila Uprava za zatočene i nestale Ministarstva branitelja RH, prikupljenima po završetku vojnih djelovanja i provedene asanacije terena, odnosno identifikacije zatečenih žrtava na oslobođenom području sjeverne Dalmacije, Like, Korduna i Banovine. No ti su podaci u osnovi prilično manjkavi te osim imena, prezimena i imena oca žrtve, godine rođenja i približnoga mjesta i datuma stradanja ne sadrže informacije o načinu i okolnostima smrti pojedinih osoba.²

¹ Njihovu se evidentiranju, iako nisu stradale u izravnim borbenim djelovanjima, prišlo da bi se dobili što precizniji podaci o demografskim kretanjima na privremeno okupiranom teritoriju RH od 1991. do 1995. te da bi se spriječile eventualne buduće manipulacije brojem tamošnjih žrtava.

² Razlog nedostatka krajinskih izvora o srpskim žrtvama “Oluje” leži, dakako, u činjenici da su RSK kao i tamošnje institucije koje su se bavile problematikom evidentiranja žrtava (Ministarstvo obrane i Ministarstvo unutrašnjih poslova RSK-a, Glavni štab SVK-a te jedinice krajinske lokalne samouprave) uspješnom provedbom te operacije *de facto* prestali postojati. Podatke o srpskim žrtvama koje je naknadno publicirao Dokumentaciono informacijski centar “Veritas” iz Beograda, s obzirom na već više puta utvrđenu dvojbenu metodologiju njihova bilježenja i nedovoljnu pouzdanost te organizacije u cjelini, valja uzimati s krajnjim oprezom.

Ovim se prilogom, na temelju dostupnoga arhivskog gradiva RSK-a, tiskovina i stručne literature hrvatske i srbijanske provenijencije te dokumentacije Ministarstva branitelja RH, nastojalo utvrditi što točniji broj stanovnika RSK-a (i vojnika i civila) koji su poginuli/nestali odnosno umrli tijekom hrvatskih oslobodilačkih operacija “Bljesak” i “Oluja”, pri čemu se, u slučajevima u kojima je to bilo moguće, posebna pozornost posvetila rasvjetljavanju okolnosti njihova stradanja.

I. Demografski gubici srpskoga stanovništva zapadne Slavonije tijekom vojno-redarstvene operacije “Bljesak” u svibnju 1995. godine

Hrvatsko je političko čelništvo, suočeno s učestalim provokacijama srpskih pobunjenika na dionici autoceste Zagreb – Lipovac koja je prolazila kroz privremeno okupirano područje zapadne Slavonije, a koja je na temelju Gospodarskoga sporazuma sklopljenog između predstavnika RSK-a i hrvatskih vlasti početkom prosinca 1994. tijekom istoga mjeseca otvorena za promet,³ 1. svibnja 1995. započelo operaciju “Bljesak” da bi taj prostor bio vraćen pod vlast RH.⁴ Teritorij Srpske oblasti Zapadne Slavonije – najmanje i najslabije napučene oblasti pod nadzorom krajinskih Srba (ondje je, prema srpskim izvorima iz 1993., živjelo približno 29 000 stanovnika, ali je depopulacija, koja je zbog složenih uvjeta života bila posebno izražena u pakračkoj općini, uvelike utjecala na smanjenje broja lokalnih žitelja, zbog čega je teško pouzdano utvrditi koliko ih je 1995. doista obitavalo na tom području⁵) – branile su snage 18. korpusa Srpske vojske Krajine (SVK) i jedinice Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP) RSK-a iz sastava Sekretarijata unutrašnjih poslova Okučani, uz manju pomoć milicijskih snaga iz drugih dijelova RSK-a,⁶ koje su se pod udarima hrvatskih vojnih i policijskih postrojbi ubrzo posve raspale počevši se

³ “Stepenica do političkog rješenja?”, *Večernji list* (Zagreb), 3. 12. 1994., 3; Nikica Barić, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.–1995.* (Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2005), 266-267; Ozren Žunec, *Goli život. Socijetalne dimenzije pobune Srba u Hrvatskoj*, sv. 2 (Zagreb: Demetra, 2007), 746; “Napredak u definisanju odnosa Zagreba i Knina”, *Politika* (Beograd), 2. 12. 1994., 7; “RSK i Hrvatska potpisale sporazum o ekonomskoj saradnji”, *Borba* (Beograd), 3. i 4. 12. 1994.

⁴ Barić, *Srpska pobuna*, 493; Kosta Novaković, *Srpska Krajina (usponi, padovi, uzdizanja)* (Knin; Beograd: Srpsko kulturno društvo “Zora”, 2009), 436-447; Srđan Radulović, *Sudbina Krajine* (Beograd: Dan graf, 1996), 87-88; Milisav Sekulić, *Knin je pao u Beogradu* (Bad Vilbel: Nidda Verlag, 2000), 97-120; Ivan Brigović, “Osvrt na operaciju ‘Bljesak’ u dokumentima Republike Srpske Krajine”, *Časopis za suvremenu povijest* 41 (2009), br. 1: 39-70; “Hrvatska oslobađa autocestu”, *Vjesnik* (Zagreb), 2. 5. 1995., 1; “Oslobođeni Okučani”, *Vjesnik*, 3. 5. 1995., 1.

⁵ Jovan Ilić, “Geografski i geopolitički položaj Republike Srpske Krajine”, u: *Republika Srpska Krajina*, ur. Zoran Kaličanin (Knin; Beograd: Srpsko kulturno društvo “Sava Mrkalj”; Srpsko kulturno društvo “Zora”, 1996), 26.

⁶ Hrvatska (dalje: HR) – Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb (dalje: HMDCDR) – fond 3, Skupština tzv. SAO Krajine / Republike Srpske Krajine od 1991. do 1995. godine, kut. 9, “RSK, Državna komisija za utvrđivanje uzroka i načina pada Zapadne Slavonije, Izvještaj o uzrocima i načinu pada Zapadne Slavonije, Knin 11. 7. 1995.”.

neorganizirano povlačiti put Stare Gradiške i tamošnjega graničnog prijelaza prema Republici Srpskoj.⁷ Istovremeno je došlo i do masovnoga pokreta lokalnoga srpskoga civilnog stanovništva, koje je, često izmiješano s regularnom vojskom, nastojalo pod svaku cijenu napustiti ratno područje i skloniti se na teritorij pod nadzorom bosanskohercegovačkih Srba.⁸ Na području Pakraca je, uslijed brzoga nadiranja hrvatskih postrojbi, u okruženju ostao dio jedinica SVK-a, s kojima se u šume Pšunja povukla i većina mjesnih srpskih civila, predajući se 4. svibnja 1995. predstavnicima hrvatskih vlasti.⁹ Time je u samo nekoliko dana oslobođen čitav zapadnoslavonski prostor koji se od 1991. nalazio pod srpskom okupacijom. Lokalni Srbi pritom su pretrpjeli ljudske i materijalne gubitke o kojima, budući da nisu temeljito istraženi i dokumentirani, prijepori traju i dan-danas.

Srpski su čelnici, dakako, neposredno nakon "Bljeska" optužili RH za agresiju i tražili povlačenje hrvatskih snaga s oslobođenoga teritorija te njegov povratak pod kontrolu snaga Ujedinjenih naroda (UN).¹⁰ Tvrđili su da se u zapadnoj Slavoniji "dešava pokolj srpskih civila". Primjerice, Radovan Karadžić iznio je 5. svibnja podatak o tisuću ubijene djece, koja su uz ostalo gažena tenkovima, ustvrdivši da je u Pakracu strijeljano "najmanje 200 Srba", a da su civili pri pokušaju bijega u Republiku Srpsku "lovljeni snajperima kao da su zvijeri".¹¹ Međutim, neistinitost tih tvrdnji potvrdili su mnogi predstavnici međunarodne zajednice, uz ostale i glavni tajnik UN-a Boutros Boutros-Ghali, koji je ustvrdio da službeni Zagreb čini sve da bi ublažio posljedice vojne operacije na srpsko stanovništvo, pohvalivši visok stupanj profesionalnosti hrvatske policije, koji je popraćen dobrom suradnjom hrvatskih vlasti s pripadnicima UNCRO-a (*United Nations Confidence Restoration Operation in Croatia*; Operacija UN-a za uspostavu povjerenja u Hrvatskoj).¹²

Institucijama RSK-a, koje su ubrzo započele evidentirati vojne i civilne žrtve "Bljeska", osnovni je problem bila činjenica da se promatrani zapadnoslavonski prostor, na kojem su ostala tijela većine stradalih, nalazio pod hrvatskom kontrolom, pa je isprva bilo iznimno teško utvrditi koliko je vojnika i civila ondje doista poginulo, a koliko ih je zarobila Hrvatska vojska (HV) i policija. Srpska se istraga, u skladu s tim, temeljila na iskazima svjedoka, koji su nerijetko bili posve nepouzdana i međusobno oprečni.

Što se tiče broja poginulih pripadnika 18. korpusa SVK-a, čini se da su najveće ljudske gubitke, i to upravo prvoga dana operacije, pretrpjele one

⁷ Vidi, npr.: Brigović, "Osvrt na operaciju 'Bljesak'", 39-70.

⁸ Neđo Đević, "Etničko čišćenje uništenjem Srba", *Srpski glas* (Topusko), 6. i 7. 5. 1995.; "U zagrljaju Srpske", *Srpski glas*, 13. i 14. 5. 1995.

⁹ HR-HMDCDR-3, kut. 9, "RSK, Državna komisija za utvrđivanje uzroka i načina pada Zapadne Slavonije, Izvještaj o uzrocima i načinu pada Zapadne Slavonije, Knin 11. 7. 1995."

¹⁰ "Hitno ujedinjenje sa Srpskom", *Srpski glas*, 22. 5. 1995.; "Povlačenje, pa pregovori", *Srpski glas*, 18. 5. 1995.

¹¹ "Branicemo narod svim sredstvima", *Srpski glas*, 6. i 7. 5. 1995.

¹² UNDOC, S/1995/467, Izvješće glavnog tajnika od 9. lipnja 1994.

jedinice, poput 98. i 54. pješačke brigade, koje su branile pravce nastupanja prema Okučanima iz smjera Novske i Nove Gradiške te su se time našle na izravnom udaru hrvatskih snaga. U gradivu RSK-a stoji da je 1. svibnja 1995. na zapadnoslavonskom bojištu ukupno stradao 61 vojnik SVK-a, od kojih su većina bili pripadnici 98. pješačke brigade. Od toga je bilo 56 muškaraca i pet žena (od njih su tri radile u vojnom sanitetu). Što se tiče načina njihove pogibije, utvrđeno je da je 18 vojnika poginulo, šest ih je ubijeno, a 37 smatralo se nestalima. Vezano uz okolnosti smrti odnosno nestanka, za 39 vojnika ocijenjeno je da su stradali u izravnoj borbi, a za 16 nije bilo pouzdanih podataka. Kao počinitelji, u 18 su slučajeva identificirani pripadnici hrvatskih postrojbi, a za gotovo 43 osobe to se nije moglo sa sigurnošću utvrditi.¹³

Srpske su se snage nakon početnih poraza stale izvlačiti prema Staroj Gradiški i dalje put Republike Srpske, čime se, sudeći po dokumentaciji, smanjio i intenzitet njihova stradanja. Prema dostupnim krajinskim izvorima, 2. svibnja stradalo je ukupno 15 srpskih vojnika, a 3. i 4. svibnja samo dvoje.¹⁴ Od toga je osam osoba poginulo, a devet nestalo. Jedan je vojnik život izgubio tijekom granatiranja, pet ih je poginulo u izravnoj borbi protiv pripadnika hrvatskih postrojbi, a za 11 okolnosti stradanja nisu bile poznate.¹⁵ Dio srpskih boraca, poglavito iz 98. i 54. pješačke brigade, uspio je izbjeći hrvatsko zarobljavanje preplivavši Savu.¹⁶ Pritom se, prema izvještaju obavještajnoga organa Komande 18. korpusa SVK-a, 10. svibnja 1995. kod sela Pivare utopio pripadnik 1. bataljuna 54. pješačke brigade Željko Sokolić.¹⁷

Istovremeno je poginuo i određeni broj srpskih civila, kojih je, po svemu sudeći, mnoštvo stradalo upravo 1. i 2. svibnja na prometnici Okučani – Stara Gradiška, nedaleko od mjesta Novi Varoš. Ondje je naime došlo do snažnog okršaja srpskih snaga koje su se izvlačile prema Savi s hrvatskim postrojbama, te je dio civila, koji je u zbjegu bio izmiješan s pripadnicima SVK-a, stradao od hrvatske streljačke i topničke vatre.¹⁸ Pritom je, prema podacima Hrvatskoga helsinškog odbora (HHO) iz 2002., poginulo ili nestalo 30 civila.¹⁹ Prema

¹³ Vidi, npr.: HR-HMDCDR – fond 2, Paradržavne i paravojne postrojbe na okupiranom teritoriju RH (neraspoređeno gradivo), “Pripadnici 98. pbr. koji se vode kao nestali”, “Spisak poginulih pripadnika 98. pbr.”, “Evidencija lica po ugovoru iz 18. korpusa SVK na dan 17. 06. 1995. godine”, “Komanda 18. korpusa SVK, Obaveštajni organ, strogo poverljivo broj: 100-8, 13. 5. 1995. godine”.

¹⁴ *Isto.*

¹⁵ *Isto.*

¹⁶ Novaković, *Srpska Krajina*, 443.

¹⁷ HR-HMDCDR-2, “Komanda 18. korpusa, Obaveštajni organ, strogo poverljivo broj: 100-8, 13. 5. 1995. godine”.

¹⁸ Barić, *Srpska pobuna*, 493; o provedbi VRO “Bljesak” detaljnije vidi i: Ivan Brigović, Natko Martinić Jerčić, Ivan Radoš, “Tijek vojno-redarstvenih operacija ‘Bljesak’ i ‘Oluja’”, u: *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.-1995. Dokumenti*, sv. 17: *Dokumenti vojne provenijencije “Republike Srpske Krajine” (svibanj-listopad 1995.)*, ur. Julija Barunčić Pletikosić i Petar Mijić (Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2015), 416-441.

¹⁹ “HHO iznio podatke o 83 srpska civila koje je navodno ubila HV tijekom ‘Bljeska’”, pristup ostvaren 10. 3. 2012., <http://www.index.hr/vijesti/clanak/hho-iznio-imena-83-srpska-civila-koje-je-navodno-ubila-hv-tijekom-bljeska/150324.aspx>.

istom izvoru, na privremeno okupiranom području zapadne Slavonije za trajanja "Bljeska" ukupno su stradala 83 srpska civila.²⁰

U pojedinim dokumentima institucija pobunjenih krajinskih Srba s druge se strane tijekom prve polovine svibnja 1995. spominju brojke od približno 200 poginulih i nestalih pripadnika SVK-a i MUP-a Krajine te gotovo 300 stradalih civila tijekom "Bljeska", koje su, po svemu sudeći, znatno preuveličane.²¹ Pukovnik Happe, tada predstavnik Europske unije (EU) u Zagrebu, u razgovoru s pomoćnikom komandanta Glavnoga štaba SVK-a za moral, informiranje, vjerska pitanja, pravne poslove i suradnju s međunarodnim organizacijama pukovnikom Kostom Novakovićem, vođenim 12. lipnja 1995. u Kninu, izjavio je da su hrvatske vlasti iznijele službeni podatak o ukupno 186 žrtava s područja zapadne Slavonije, čija su tijela pronađena i pokopana nakon asanacije terena, ne otklanjajući, doduše, mogućnost da je dio lokalnih Srba stradao i u šumama Psunja i Papuka i prilikom pokušaja da preplivaju Savu te im posmrtni ostaci još nisu nađeni. Happe je u istom razgovoru odbacio srpske tvrdnje o tobožnjem masakru nad zapadnoslavonskim civilima, zaključivši da ih je najveći dio, prema izvorima EU-a, stradao nesretnim slučajem tijekom izravnih sukoba između hrvatskih i srpskih jedinica.²²

Srbijanski Dokumentaciono informacijski centar "Veritas" iz Beograda, čije podatke zbog upitne vjerodostojnosti valja uzimati s krajnjim oprezom,²³ tijekom 1998. iznio je brojku od navodnih 287 žrtava "hrvatske agresije na srpsku Zapadnu Slavoniju": 160 vojnika, 11 policajaca, 112 civila, a za četiri osobe status nije mogao biti utvrđen. Što se tiče spola, radilo se o 230 muškaraca i 57 žena.²⁴

Broj srpskih civilnih žrtava stradalih tijekom operacije "Bljesak" koje se poimenično spominju u gradivu RSK-a koje se čuva u HMDCDR-u ipak je znatno manji. U tom je slučaju upravo stoga bilo nužno razmotriti i dokumentaciju Uprave za zatočene i nestale Ministarstva branitelja RH, među kojom se posebice ističu "Popis nestalih osoba u VRA Bljesak i VRA Oluja te traženja posmrtnih ostataka" i "Popis identificiranih osoba iz VRA Bljesak i VRA

²⁰ Isto.

²¹ Julija Barunčić Pletikosić, Petar Mijić, ur., *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.-1995. Dokumenti*, sv. 17: *Dokumenti vojne provenijencije "Republike Srpske Krajine" (svibanj-listopad 1995.)* (Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2015), "Glavni štab Srpske vojske Krajine, Odeljenje za informisanje, poverljivo broj: 6-67, 4. 5. 1995., Dosadašnje informacije o padu Zapadne Slavonije", 41.

²² Isto, "RSK, Glavni štab Srpske vojske Krajine, broj: 7-719031, 13. 6. 1995. godine, Zabeleška sa sastanka između predstavnika Evropske zajednice, pukovnika Happea šefa operativne službe EZ Glavnog štaba u Zagrebu i pomoćnika komandanta Srpske vojske Krajine, pukovnika Kosta Novakovića, održanog dana 12. juna 1995. g. u Kninu u vremenu od 13,00 - 16,00 časova", 164.

²³ O načinu na koji Dokumentaciono informacijski centar "Veritas" evidentira stradale osobe i posve upitnoj vjerodostojnosti te organizacije vidi: Žunec, *Goli život*, 657-658.

²⁴ Novaković, *Srpska Krajina*, 446; opširnije vidi i: "Poginuli i nestali Srbi u agresiji Hrvatske vojske na Srpsku Zapadnu Slavoniju (maj 1995.)", Dokumentaciono informacijski centar "Veritas", pristup ostvaren 15. 6. 2015., http://www.veritas.org/srpska_zapadna_slavonija/poginuli_i_nestali_srbi_u_agresiji_hrvatske_vojske_na_srpsku_zapadnu_slavoniju-maj-1995/.

Oluja”²⁵ Komparacijom spomenutih izvora stiže se do brojke od osmero srpskih civila koji su 1. svibnja 1995. stradali na sukobom zahvaćenom području zapadne Slavonije. Od toga su tri osobe poginule, jedna je nestala, a četiri su, prilikom nastupanja, usmrtili pripadnici hrvatskih postrojbi. Svih osmero život je izgubilo u Medarima, selu nedaleko od Nove Gradiške, te Paklenici u blizini Okučana.²⁶ Idućega su dana, 2. svibnja, poginula dva i nestao jedan civil. Radilo se o dvoje djece, izbjeglicama iz Stare Gradiške, koja su, navodno, stradala u hrvatskom granatiranju Bosanske Gradiške, te starijem civilu kojem se trag izgubio kod Okučana.²⁷ Šestoga je svibnja, nakon što je operacija “Bljesak” službeno okončana, također nestao jedan srpski civil u Vrbovljanima.²⁸ U prvoj polovini 2011. u Medarima je ekshumirano i identificirano još desetero civila srpske nacionalnosti, stradalih pod nepoznatim okolnostima tijekom operacije “Bljesak”, među kojima se ističe sedam članova obitelji Vuković, od kojih je troje u trenutku smrti bilo malodobno.²⁹

Valja uočiti i da spomenuta dokumentacija Uprave za zatočene i nestale spominje još 36 osoba srpske nacionalnosti koje su za “Bljeska” nestale u borbenim djelovanjima na zapadnoslavonskom teritoriju, a čiji je status, s današnjega gledišta, gotovo nemoguće utvrditi. Tako su 1. svibnja nestale 22 osobe (21 muškarac i jedna žena), 2. svibnja devet, 3. svibnja dvije i 4. svibnja 1995. tri osobe (sve muškoga spola).³⁰ Uvidom u godine njihova rođenja (koje su poznate) postaje razvidno da se uglavnom radi o mlađim osobama, pa postoji velika vjerojatnost da je riječ o pripadnicima 18. korpusa SVK-a koji su stradali u sukobu s hrvatskim vojnicima i policajcima. Čini se, štoviše, da bi se, sudeći po mjestu nestanka pojedinih žrtava (radi se uglavnom o naseljima u istočnom dijelu okupiranoga područja, koja su smještena između Nove Gradiške i Okučana), moglo raditi o pripadnicima 54. pješačke brigade SVK-a koji su nadzirali taj dio bojišnice, ali to, s obzirom na sadašnju razinu istraženosti i dostupnosti podataka, nije moguće dokazati.

²⁵ Skupni podaci o svim nestalim osobama na području RH tijekom Domovinskoga rata, neovisno o nacionalnoj i vjerskoj pripadnosti, objavljeni su 2012. u *Knjizi osoba nestalih na području Republike Hrvatske*, koju su zajednički uredili Uprava za zatočene i nestale Ministarstva branitelja RH i Hrvatski Crveni križ. U tom se izdanju, uz ostalo, nalaze i spomenuti podaci iz “Popisa nestalih osoba u VRA Bljesak i VRA Oluja te traženja posmrtnih ostataka”, koji su uklopljeni u zajedničke popise svih nestalih vojnika i civila od 1991. do 1995., načinjene po abecednom redu te mjestu nestanka pojedinih osoba.

²⁶ Vidi: HR-HMDCDR-2, “RSK, Glavni štab SVK, Kabinet ministra, poverljivo broj: 67-14, 8. 5. 1995. godine”; Ministarstvo branitelja Republike Hrvatske, Zagreb (dalje: MBRH) – Uprava za zatočene i nestale (dalje: UZN), Popis nestalih osoba u VRA Bljesak i VRA Oluja te traženja posmrtnih ostataka (dalje: Popis nestalih osoba) i Popis identificiranih osoba iz VRA Bljesak i VRA Oluja.

²⁷ “Gdje su moja djeca?”, *Glas srpski* (Banja Luka), 16. 5. 1995.; MBRH-UZN, Popis nestalih osoba.

²⁸ MBRH-UZN, Popis nestalih osoba.

²⁹ Vidi: “Identificirano sedam Vukovića iz Medara”, Srpsko narodno vijeće, pristup ostvaren 5. 2. 2015., <http://snv.hr/vijesti/identificirano-sedam-vukovica-iz-medara/>.

³⁰ MBRH-UZN, Popis nestalih osoba.

Vežano uz mjesto stradanja i vojnika SVK-a i pripadnika MUP-a Krajine i srpskih civila tijekom "Bljeska", moguće je zaključiti da je raspored poginulih i nestalih osoba po pojedinim naseljima i lokalitetima zapadne Slavonije (u slučajevima u kojima se to moglo utvrditi) bio sljedeći: u Benkovcu su stradale tri osobe, u Bijeloj Stijeni dvije, u Bobarama tri, u Bodegraju jedna, u Borovcu jedna, u Cagama tri, u Čaprgincima dvije, u Donjem Varošu dvije, na Ivanovcu jedna, u Jazavici pet, u Kraguju jedna, u Medarima 18, u Milisavcima jedna, u Novom Varošu 13, u Okučanima 13, na Omanovcu jedna, u Paklenici 32, u Pakracu dvije, u Pivarama jedna, u Rajčićima tri, u Rajiću deset, u Roždaniku dvije, u Smrtiću jedna, u Staroj Gradiški dvije, u Širincima četiri, u Trnavi dvije, u Voćarici dvije te u Vrbovljanima dvije osobe.

Uvidom u dostupne izvore hrvatske i srpske provenijencije, uključujući podatke HHO-a, dolazi se do približne brojke od oko 200 poginulih i nestalih vojnika i civila srpske nacionalnosti u hrvatskom oslobođanju privremeno okupiranoga zapadnoslavonskog teritorija tijekom svibnja 1995., čiji su osobni podaci barem djelomično poznati (ime, prezime, godina rođenja, a za neke i datum i mjesto stradanja). Ta se brojka u osnovi podudara s informacijom službenoga Zagreba o 186 pronađenih tijela na spomenutom području, koja je izišla u javnost netom po okončanju operacije "Bljesak". Valja, dakako, dopustiti mogućnost da su tijela pojedinih žrtava, poglavito onih stradalih 1. i 2. svibnja 1995., prevezena na teritorij Republike Srpske, gdje su ih pokopale njihove obitelji, a usto je bitno uočiti i činjenicu da su tadašnji srpski mediji među poginule u zapadnoj Slavoniji uvrštavali i osobe koje su život izgubile u hrvatskom granatiranju i bombardiranju Bosanske Gradiške i okolice, dakle na prostoru pod nadzorom bosanskohercegovačkih Srba. Podaci o namjernom uništavanju leševa stradalih Srba spaljivanjem, bacanjem u bunare i na ostale načine, koje nastoje prezentirati organizacije poput beogradskoga "Veritasa", nemaju potvrdu u dostupnim izvorima.

U konačnici se čini da su podaci o 200 do najviše 220 srpskih žrtava operacije "Bljesak" najbliže istini. Brojka od oko 280 stradalih osoba srpske nacionalnosti u zapadnoj Slavoniji tijekom svibnja 1995., kojom se i dan-danas barata u Republici Srbiji, doima se ipak donekle preuveličana.

II. Stradanja pobunjenih hrvatskih Srba tijekom i nakon okončanja vojno-redarstvene operacije „Oluja” 1995. godine

Budući da vlasti RSK-a ni nakon doživljenoga poraza u zapadnoj Slavoniji nisu pomišljale na prihvaćanje mirne reintegracije u državno-pravni poredak RH, nego su, štoviše, činile daljnje napore usmjerene ka konsolidaciji vlastitih vojnih snaga i provedbi planiranoga ujedinjenja s Republikom Srpskom, hrvatski je politički vrh donio odluku o pokretanju vojno-redarstvene operacije (VRO) "Oluja" s ciljem konačnoga slamanja srpske pobune u Hrvatskoj. Postrojbe HV-a i MUP-a RH u međuvremenu su, u suradnji s jedinicama Hrvatskoga vijeća obrane, oslobodile znatne dijelove teritorija

jugozapadne Bosne i Hercegovine (BiH) koje su do tada kontrolirali bosanskohercegovački Srbi, čime su u osnovi snage SVK-a u sjevernoj Dalmaciji dovedene u svojevrsno poluokruženje.³¹

“Oluja” je, nakon propasti ženevskih pregovora s predstavnicima RSK-a (3. kolovoza),³² otpočela u ranim jutarnjim satima 4. kolovoza 1995. istovremenim napadom hrvatskih postrojbi iz sastava zbornih područja Split, Gospić, Karlovac, Zagreb i Bjelovar na srpske jedinice duž čitave crte bojišta u bivšim sektorima UN-a “Sjever” i “Jug”.³³ Krajinski su čelnici istoga dana, suočeni s nadiranjem HV-a i MUP-a RH, donijeli odluku o “evakuaciji sveg za borbu nesposobnog stanovništva iz opština Knin, Benkovac, Obrovac, Drniš i Gračac”, pri čemu su se, uz civile, put Republike Srpske stali izvlačiti i pripadnici tamošnjih vojnih sastava.³⁴ To je, očekivano, imalo za posljedicu brzo slamanje srpske obrane u sjevernoj Dalmaciji, pa su hrvatski vojnici već 5. kolovoza oslobodili Knin.³⁵ Slična je situacija bila i na prostoru Like, Korduna i Banovine, gdje su pobunjeničke jedinice, unatoč nešto snažnijem otporu, u samo nekoliko dana potpuno poražene i natjerane na povlačenje, pri čemu je dio snaga koji se našao u okruženju, poput 21. kordunaškog korpusa SVK-a, bio prinuđen predati se hrvatskim postrojbama.³⁶ Istovremeno je, unatoč pozivu hrvatskoga predsjednika Franje Tuđmana kojim su im jamčena sva ljudska i građanska prava ako ostanu živjeti u Hrvatskoj,³⁷ u pokretu bilo i gotovo kompletno krajinsko stanovništvo (prema nekim procjenama, radilo se o 150 do 200 tisuća osoba³⁸), uslijed čega je na lokalnim prometnicama zavladao kaos. Premda je “Oluja” službeno okončana 7. kolovoza, borbe na nekim dijelovima bojišta, a poglavito oko banovinskoga gradića Dvora na Uni, koji se nalazio na komunikaciji kojom

³¹ Barić, *Srpska pobuna*, 513; Davor Marijan, *Oluja* (Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2007), 46-49. Radilo se o operacijama “Skok-1”, “Skok-2” i “Ljeto ‘95.”, čijom su uspješnom provedbom združene hrvatske postrojbe pod nadzor stavile pojedine visove na Dinari, cijelo Livanjsko polje, planine Šator i Staretinu te gradove Bosansko Grahovo i Glamoč. Važnost zauzimanja Bosanskoga Grahova ogledala se u činjenici da se to mjesto nalazilo na strateški značajnoj komunikaciji između Knina i Drvara, koja je ujedno bila najbliža i infrastrukturalno najkvalitetnija cestovna poveznica između krajinskoga “glavnog grada” i Republike Srpske, odnosno Savezne Republike Jugoslavije.

³² Marijan, *Oluja*, 55-56.

³³ Isto; Sekulić, *Knin je pao u Beogradu*, 172; Radulović, *Sudbina Krajine*, 95-104; Drago Kovačević, *Kavez – Krajina u dogovorenom ratu* (Beograd: Srpski demokratski forum, 2003), 89; Marko Vrcelj, *Rat za Srpsku Krajinu 1991.–1995.* (Beograd: Srpsko kulturno društvo “Zora”, 2002), 212; Barić, *Srpska pobuna*, 518; Brigović, Martinić Jerčić, Radoš, “Tijek vojno-redarstvenih operacija ‘Bljesak’ i ‘Oluja’”, 422-468; opširnije o uzrocima pokretanja VRO “Oluja” vidi: Žunec, *Goli život*, 731-821.

³⁴ Barunčić Pletikosić, Mijić, *Republika Hrvatska i Domovinski rat*, “RSK, Vrhovni savjet obrane, broj: 2-3113-1/95., Knin 4. 8. 1995.”, 352-353.

³⁵ Barić, *Srpska pobuna*, 520; Marijan, *Oluja*, 72.

³⁶ Marijan, *Oluja*, 112-113; Novaković, *Srpska Krajina*, 479.

³⁷ Vidi: Marijan, *Oluja*, 142-143.

³⁸ Vidi: Barić, *Srpska pobuna*, 522. Dakako, točan broj stanovnika koji su u trenutku otpočinjanja “Oluje” živjeli na privremeno okupiranom teritoriju sjeverne Dalmacije, Like, Korduna i Banovine, zbog izražene depopulacije i nepostojanja pouzdanih službenih podataka u dostupnoj dokumentaciji RSK-a, gotovo je nemoguće utvrditi.

se najveći dio srpskih vojnika i civila iz bivšega UN-ova sektora "Sjever" izvlačio prema Republici Srpskoj, potrajale su do 9. kolovoza 1995. godine.³⁹

Krajinski su Srbi pritom pretrpjeli znatne ljudske gubitke, oko čijega se konačnog broja i danas vode brojne polemike. Osnovni problem u pouzdanom utvrđivanju broja srpskih žrtava "Oluje", a poglavito broja stradalih lokalnih civila, manjkavost je službene dokumentacije RSK-a o toj problematici. Što se tiče poginulih i nestalih pripadnika SVK-a i MUP-a Krajine, stvari su tek nešto jasnije. Komandanti pojedinih jedinica krajinske vojske, nakon završetka borbenih djelovanja i izvlačenja vlastitih snaga na teritorij Republike Srpske, uputili su u Glavni štab SVK-a (koji je nastavio djelovati u Republici Srpskoj) izvještaje o njihovu sudjelovanju u sukobima s hrvatskim postrojbama u "Oluji", pri čemu su, u skladu s vlastitim saznanjima, iznijeli i podatke o gubicima u živoj sili. U dokumentu Komande 15. ličkog korpusa SVK-a od 9. kolovoza 1995. tako se spominje pogibija 65 vojnika i oficira korpusa, uz nestanak još 110 do 120 osoba u borbama na ličkoj bojišnici.⁴⁰ Komanda 9. motorizirane brigade, koja je djelovala u sastavu spomenutoga korpusa i držala položaje na širem području općine Gračac (uključujući i većinu značajnih položaja na Velebitu), u izvještaju komandantu korpusa utvrdila je da su tijekom "Oluje" poginula njezina 23 borca i oficira, a 33 ih se smatralo nestalima.⁴¹ Komandant 4. lake pješačke brigade, koja je pripadala 7. sjevernodalmatinskom korpusu SVK-a i branila prostor općine Obrovac, procijenio je gubitke vlastite jedinice na troje smrtno stradalih vojnika.⁴² Iz sastava susjedne, 92. motorizirane brigade 7. korpusa SVK-a, čije je sjedište bilo u Benkovcu, u "Oluji" je, prema "Izvještaju o učešću u borbenim dejstvima" upućenom Glavnom štabu SVK-a 25. kolovoza 1995., poginulo četvero boraca.⁴³ Komandant Glavnoga štaba SVK-a general-potpukovnik Mile Mrkšić zaključio je u "Operativnom izvještaju o agresiji na RSK i aktivnostima SVK u periodu od 4. 8. do 10. 8. 1995.", sastavljenom 26. kolovoza iste godine, da je prema nepotpunim podacima SVK od 4. do 9. kolovoza 1995. imao oko 170 poginulih i oko 150 nestalih vojnika i oficira, od čega 15. lički korpus 65 poginulih i 100 nestalih, 7. sjevernodalmatinski korpus 53 poginula i 23 nestala, 39. banijski korpus 44 poginula i 13 nestalih, Korpus specijalnih jedinica sedam poginulih i 17 nestalih te 75. pozadinska baza četvero poginulih boraca. Mrkšić je ujedno iznio informaciju da je najveće pojedinačne gubitke u "Oluji" imala 75. motorizirana brigada iz sastava 7. korpusa SVK-a, koja je držala bojišnicu u šibenskom zaleđu, iz čijega je sastava poginulo čak 40 vojnika.⁴⁴

³⁹ Marijan, *Oluja*, 107; Novaković, *Srpska Krajina*, 480.

⁴⁰ Barunčić Pletikosić, Mijić, *Republika Hrvatska i Domovinski rat*, "Komanda 15. korpusa, strogo poverljivo broj: 153-16/8, 9. 8. 1995.", 364.

⁴¹ *Isto*, "Komanda 9. mtbr., strogo poverljivo broj, 9. 8. 1995., Izvještaj", 370.

⁴² *Isto*, "Komanda 4. lpbr., 9. 8. 1995., Borbeni izvještaj", 373.

⁴³ *Isto*, "Komanda 92. mtbr., strogo poverljivo broj, 25. 8. 1995., Izvještaj o učešću u borbenim dejstvima", 384.

⁴⁴ *Isto*, "RSK, Glavni štab SVK, strogo poverljivo broj: 30-1/33, 26. 8. 1995., Operativni izvještaj o agresiji na RSK i aktivnostima SVK u periodu od 4. 8. do 10. 8. 1995.", 395-396.

Od navedenog broja stradalih pripadnika SVK-a za odvijanja "Oluje", u bazi poginulih HMDCDR-a poimence su dostupni podaci o samo 62 poginula i nestala krajinska vojnika, za koje se točno mogu utvrditi status te datum i mjesto stradanja, koji uglavnom potječu iz dokumentacije Uprave za zatočene i nestale Ministarstva branitelja RH, točnije njezina "Popisa identificiranih osoba iz VRA Bljesak i VRA Oluja", "Popisa identificiranih osoba od 12. veljače 2013. do 1. siječnja 2014. godine" te "Popisa nestalih osoba u VRA Bljesak i VRA Oluja te traženja posmrtnih ostataka". U gradivu RSK-a ipak su sačuvani i dokumenti o pojedinim srpskim žrtvama "Oluje", poglavito o osobama stradalima 4. kolovoza 1995., prije no što je došlo do potpunoga rasula tamošnje obrane i masovnog povlačenja srpskih snaga. U evidentiranju poginulih i nestalih osoba tijekom te vojne operacije istraživači HMDCDR-a služili su se i popisima poginulih, ubijenih i umrlih osoba na privremeno okupiranom području slunjske općine koje je sastavio Ivan Stržić, a objavljeni su 2010. u njegovoj knjizi *Zločin bez kazne*.⁴⁵ Razmatrani su i podaci o stradalim osobama na okupiranom području Karlovačke županije u Domovinskom ratu koje je prikupio Martin Barić,⁴⁶ čija se pouzdanost potvrdila usporedbom s postojećim gradivom RSK-a i popisima Uprave za zatočene i nestale Ministarstva branitelja RH. Kao zanimljiv, točan i pregledan izvor o stradanju krajinskih Srba u "Oluji" pokazala se i publikacija *Vaš lik naš put*, koju je 2004. objavilo vukovarsko Udruženje porodica nestalih i nasilno odvedenih lica.

Prema tim izvorima, prvoga je dana "Oluje", 4. kolovoza 1995., stradalo 16 pripadnika SVK-a i MUP-a Krajine. Od toga je 11 osoba poginulo, četiri su nestale, a jedna je počinila samoubojstvo. Što se tiče poznatih okolnosti pogibije, četiri su osobe poginule u izravnoj borbi s pripadnicima hrvatskih postrojbi, a dvije od posljedica granatiranja.⁴⁷ Petoga je kolovoza život izgubilo još 15 boraca, od kojih četvero u izravnim sukobima s hrvatskim snagama, a 12 ih je nestalo.⁴⁸ Idućega je dana, 6. kolovoza, jedna osoba poginula, a šest ih je nestalo, od kojih dvije u zbjegu.⁴⁹ Sedmoga je kolovoza stradalo još petero krajinskih vojnika, od kojih se četvero i danas smatra nestalima,⁵⁰ a 8. kolovoza još četiri borca, od kojih je troje poginulo, a jedan nestao u zbjegu.⁵¹ Naposljetku,

⁴⁵ Ivan Stržić, *Zločin bez kazne*, sv. 2 (Zagreb: Naklada Hrvoje, 2010), 182-278.

⁴⁶ Vidi: Martin Barić, "Poginuli, ubijeni i umrli od posljedica rata na okupiranom području Karlovačke županije u Domovinskom ratu", u: *Izravni demografski gubici Karlovačke županije u Domovinskom ratu (prilozi za istraživanje demografskih gubitaka Karlovačke županije koji su posljedica ratnog djelovanja od 1991. do 1995. godine)*, ur. Ante Nazor (Zagreb: Društvo za promicanje istine o Domovinskom ratu Karlovac; Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2008), 45-76.

⁴⁷ HR-HMDCDR-2, "Radna bilježnica 18. pbr., Dežurstvo, 4. 8. 1995.", "Popis v/o poginulih 4. 8. 1995. godine u 11. pbr."

⁴⁸ MBRH-UZN, Popis nestalih osoba, Popis identificiranih osoba iz VRA Bljesak i VRA Oluja; Udruženje porodica nestalih i nasilno odvedenih lica, *Vaš lik naš put* (dalje: *Vaš lik naš put*) (Vukovar: Udruženje porodica nestalih i nasilno odvedenih lica, 2004).

⁴⁹ *Isto.*

⁵⁰ *Isto.*

⁵¹ *Isto.*

9. i 10. kolovoza 1995. poginulo je još dvoje pripadnika SVK-a, od kojih jedan u sukobu s pripadnicima 5. korpusa Armije BiH na području Banovine,⁵² a u izvorima je zabilježeno i da se 12. kolovoza jedan krajinski vojnik utopio u Uni nedaleko od Bosanskog Novog pokušavajući preplivati na teritorij Republike Srpske.⁵³ Što se tiče regija stradanja prethodno spomenutih boraca, utvrđeno je da je njih petero poginulo odnosno nestalo na području sjeverne Dalmacije, 13 na Kordunu, 26 u Lici te 18 na Banovini.

Hrvatske postrojbe u nastupanju neposredno po okončanju "Oluje" na oslobođenom području pronašle su i pokopale 560 leševa poginulih pripadnika SVK-a i MUP-a Krajine, od kojih je tada, što je vidljivo po podacima Uprave za zatočene i nestale, samo manji dio bilo moguće identificirati.⁵⁴ Zanimljivo je da su te brojke znatno veće od službene procjene ljudskih gubitaka komandanta Glavnoga štaba SVK-a Mile Mrkšića iznesene 26. kolovoza 1995., što i ne čudi s obzirom na to da potonji u trenutku sastavljanja izvještaja, uslijed potpunoga rasula u vojnim jedinicama SVK-a, očito nije raspolagao do kraja provjerenim podacima. Uvidom u dostupnu literaturu postaje razvidno da je većina krajinskih boraca stradala upravo 4. i 5. kolovoza 1995., pružajući organizirani otpor hrvatskim postrojbama, a njihovi gubici u sljedećim danima, kada su se, napustivši crtu bojišta, stali povlačiti put Republike Srpske, ipak su bili osjetno manji.

Problematika vezana uz određivanje pouzdanoga broja stradalih krajinskih civila u istom razdoblju neusporedivo je složenija. Prema izvještaju HHO-a iz 2001., tijekom "Oluje" i u razdoblju od njezina svršetka do sredine studenoga 1995. poginulo je ili smaknuto 410 civila iz bivšega UN-ova sektora "Jug" te 267 civila iz bivšega UN-ova sektora "Sjever",⁵⁵ od kojih je dio stradao u borbenim djelovanjima, a dio su, posebice nakon službenoga okončanja "Oluje", usmrtili pripadnici hrvatskih postrojbi i 5. korpusa Armije BiH. Isti izvor nadalje donosi i da su promatrači UN-a do sredine studenoga 1995. u bivšem sektoru "Jug" registrirali 163 ubijena srpska civila (uglavnom se radilo o starijim osobama koje su odbile napustiti vlastite domove i otići u progonstvo),⁵⁶ pri čemu je, primjerice, u Donjem Lapcu ubijeno 38 (uz isto toliko nestalih), u selu Ivoševci u sjevernoj Dalmaciji 15, u Strmici isto toliko, u Vrbniku kod Knina devet, u Plavnom 16, u selu Grubori šest te u Varivodama devet osoba.⁵⁷ Većina stradalih civila, čija su tijela pronađena nakon asanacije oslobođenoga područja, pokopana je u zajedničke grobnice u Kninu te na području Donjega

⁵² *Isto*.

⁵³ HR-HMDCDR-2, "Zapisnik Općinskog suda u Slunju, 1998."

⁵⁴ Marijan, *Oluja*, 137.

⁵⁵ Hrvatski helsinški odbor (dalje: HHO), *Vojna operacija "Oluja" i poslije* (Zagreb: Hrvatski helsinški odbor za ljudska prava, 2001), 33, 199.

⁵⁶ *Isto*, 34.

⁵⁷ *Isto*, 35, 38-39, 42, 44, 52, 54. Hrvatsko pravosuđe naknadno je procesuiralo određeni broj spomenutih zločina te je dio utvrđenih počinitelja osuđen na višegodišnje kazne zatvora, o tome vidi: Barić, *Srpska pobuna*, 523; Marijan, *Oluja*, 136.

Lapca, Kistanja, Drniša i Korenice.⁵⁸ U bivšem UN-ovu sektoru “Sjever”, prema podacima HHO-a, najviše je srpskih civila poginulo i nestalo pri pokušaju izvlačenja u Republiku Srpsku, na komunikaciji između Gline i Dvora na Uni.⁵⁹ Ondje su naime kod sela Žirovac izbjegličku kolonu presjekli pripadnici 505. bužimske brigade 5. korpusa Armije BiH i smaknuli niz nenaoružanih civila, a dio ih je poginuo i prilikom granatiranja spomenute komunikacije od strane topništva HV-a (posebice u Maji, selu nedaleko od Gline).⁶⁰

Nužno je međutim naglasiti da je navedeni izvor potrebno uzeti s velikom rezervom. O podacima HHO-a u hrvatskoj se javnosti, štoviše, već godinama vode brojne polemike, a određene sumnje u njihovu vjerodostojnost dobile su potvrdu i tijekom suđenja generalima Anti Gotovini, Mladenu Markaču i Ivanu Čermaku na Međunarodnom sudu u Den Haagu. Naime, u prvostupanjskoj presudi spomenutom trojcu odbačeni su podaci HHO-a o broju ubijenih civila tijekom i nakon “Oluje” (dokazni predmet P2402, odnosno izvještaj pod naslovom *Vojna operacija “Oluja” i poslije*, koji je objavio HHO i uredio Žarko Puhovski), uz obrazloženje da sadrže izjave koje nisu potkrijepljene izvorima i dvostruke unose. Nadalje, u presudi se obrazlaže da je tijekom ispitivanja Puhovskog u sudnici postalo jasno da u spomenutom izvještaju ima pojedinačnih grešaka (što, dakako, ne znači da nema i posve točnih informacija) te je zato Raspravno vijeće odlučilo da se ne osloni na dokazni predmet P2402 u pogledu u njemu opisanih informacija kada nisu bile potkrijepljene drugim dokazima.⁶¹

U bazi poginulih i nestalih HMDCDR-a, s druge strane, dostupni su podaci (ime, prezime, ime oca, datum rođenja, status, datum i mjesto stradanja) za ukupno 225 civila iz RSK-a koji su izgubili život tijekom VRO “Oluja”.⁶² Tako su, prema izvorima, 4. kolovoza 1995. poginula tri, ubijeno je pet te nestao 21 civil, a jedan je umro prirodnom smrću. Radilo se o 27 osoba srpske i tri

⁵⁸ HHO, *Vojna operacija “Oluja” i poslije*, 76. Za temeljitu znanstvenu analizu spomenutoga izvještaja HHO-a glede civilnih žrtava u bivšem UN-ovu sektoru “Jug” vidi: Igor Graovac, “Civilne žrtve u sektoru ‘Jug’ u ‘Oluji’ i neposredno nakon ‘Oluje’ (osnovni pokazatelji)”, *Polemos. Časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira* 7 (2004), br. 13-14: 129-145.

⁵⁹ HHO, *Vojna operacija “Oluja” i poslije*, 200-201, 203, 205.

⁶⁰ Isto, 203, 205; Sekulić, *Knin je pao u Beogradu*, 219; Novaković, *Srpska Krajina*, 480.

⁶¹ Vidi: <http://www.snv.hr/oluja-u-haagu/media/epilog/sg6-01-prvostepena-prvi-dio-hr.pdf>, pristup ostvaren 22. 9. 2015. O brojnim propustima u metodologiji prikupljanja podataka vidi analizu filozofa Nenada Sesardića utemeljenu na transkriptu svjedočenja Žarka Puhovskog na suđenju generalima Gotovini, Markaču i Čermaku: Nenad Sesardić, “Haag otkrio: Hrvatski helsinški odbor nije govorio istinu o Oluji”, pristup ostvaren 22. 9. 2015., <http://www.jutarnji.hr/hrvatski-helsinški-odbor--ne--hvala--/964093/>. Jedan od odvjetnika generala Ante Gotovine, Luka Mišetić, na temelju presude suda u Den Haagu dokazuje da se ne može ozbiljno uzeti podatak HHO-a o broju ubijenih civila tijekom i nakon operacije “Oluja”, vidi: “Luka Mišetić: Ovo je istina o Oluji u Haagu”, pristup ostvaren 22. 9. 2015., <http://www.vecernji.hr/hrvatska/ovo-je-istina-o-olui-u-haagu-1017310>.

⁶² Vezano uz evidentiranje poginulih i nestalih srpskih civila u “Oluji”, istraživači HMDCDR-a najviše su se koristili prethodno spomenutim popisima Uprave za zatočene i nestale Ministarstva branitelja RH, premda su, u skladu s mogućnostima, rabili i drugu dostupnu dokumentaciju i stručnu literaturu.

osobe hrvatske nacionalnosti, odnosno o devet muškaraca i 21 ženi. Što se tiče okolnosti stradanja, dvoje je civila izgubilo život u vlastitim domovima, a za ostale okolnosti pogibije nisu mogle biti sa sigurnošću utvrđene.⁶³ Drugoga dana "Oluje", 5. kolovoza, na teritoriju pod nadzorom pobunjenika stradalo je ukupno stotinu civila (41 muškarac i 59 žena), svi srpske nacionalnosti. Od toga je deset osoba poginulo, dvije su umrle prirodnom smrću, a 88 je nestalo. Dvije su osobe poginule u vlastitom domu, jedna je stradala prilikom granatiranja, jedna je umrla u zbjegu, jedna je poginula nesretnim slučajem, a za čak 95 osoba okolnosti smrti nisu se mogle utvrditi.⁶⁴ Šestoga je kolovoza život izgubilo još 26 osoba (11 muškaraca i 15 žena) srpske nacionalnosti. Pritom je njih 23 nestalo, dvoje je poginulo, a jedna je osoba počinila samoubojstvo.⁶⁵ Idućega je dana, 7. kolovoza, stradao 21 civil (13 muškaraca i osam žena), od čega je njih osam poginulo, 11 nestalo, a dvije su osobe ubijene. Jedna je osoba poginula u vlastitoj kući, jedna je stradala u borbi, jedna u zbjegu, a za njih 18 okolnosti smrti nisu poznate.⁶⁶ Osmoga je kolovoza život izgubilo 16 srpskih civila (devet muškaraca i sedam žena), od kojih je dvoje poginulo, osam nestalo, troje ubijeno, a troje umrlo prirodnom smrću u zbjegovima,⁶⁷ a 9. kolovoza nestale su još četiri osobe, jedna je umrla, a jedna počinila samoubojstvo.⁶⁸ Stradavanje lokalnoga civilnog stanovništva nastavilo se i u danima nakon svršetka vojnih djelovanja, kada je ubijen niz osoba koje su odlučile ostati živjeti na oslobođenom teritoriju. Tako su do kraja kolovoza ubijene i nestale (smatra se da su ubijene, ali njihova tijela nisu pronađena) 23 osobe srpske nacionalnosti, što se nastavilo i u rujnu iste godine, kada je nestalo još troje civila.⁶⁹ Vezano uz regije njihova stradanja, u sjevernoj Dalmaciji poginulo je i nestalo 62, na Kordunu 46, u Lici 45 i na Banovini 70 civila.

Proučavanjem dostupnih izvora postaje razvidno da oni, nažalost, pružaju izrazito malo informacija o okolnostima pogibije i nestanka pojedinih osoba. Manjkavost popisa Uprave za zatočene i nestale jest i u činjenici što se u njima ne spominju mjesto i općina rođenja, odnosno prebivanja svake upisane osobe, nego isključivo približna lokacija stradanja, a u pojedinim popisima čak ni to.

Zanimljivo je međutim da se u istim izvorima uz osobe čiji je status (vojnici ili civili) te datum i mjesto stradanja bilo moguće utvrditi nalaze i podaci o većem broju osoba koje su poginule ili nestale u "Oluji" (ukupno 700) nepoznatoga statusa. Pritom su za 305 osoba, čiji posmrtni ostaci još nisu pronađeni

⁶³ MBRH-UZN, Popis nestalih osoba, Popis identificiranih osoba iz VRA Bljesak i VRA Oluja; *Vaš lik naš put*.

⁶⁴ MBRH-UZN, Popis nestalih osoba, Popis identificiranih osoba iz VRA Bljesak i VRA Oluja.

⁶⁵ MBRH-UZN, Popis nestalih osoba, Popis identificiranih osoba iz VRA Bljesak i VRA Oluja; Barić, "Poginuli, ubijeni i umrli od posljedica rata", 45-76; Stržić, *Zločin bez kazne*, 194-204; *Vaš lik naš put*.

⁶⁶ MBRH-UZN, Popis nestalih osoba, Popis identificiranih osoba iz VRA Bljesak i VRA Oluja, Popis identificiranih osoba od 12. veljače 2013. do 1. siječnja 2014. godine.

⁶⁷ MBRH-UZN, Popis nestalih osoba, Popis identificiranih osoba iz VRA Bljesak i VRA Oluja.

⁶⁸ MBRH-UZN, Popis nestalih osoba, Popis identificiranih osoba iz VRA Bljesak i VRA Oluja.

⁶⁹ MBRH-UZN, Popis nestalih osoba, Popis identificiranih osoba iz VRA Bljesak i VRA Oluja.

ni, poznati datum i mjesto nestanka (tako je, primjerice, 4. kolovoza 1995. nestala 61 osoba, 5. kolovoza 136, 6. kolovoza 40, 7. kolovoza 27, 8. kolovoza 17, a do kraja rujna 1995. još 24 osobe srpske nacionalnosti),⁷⁰ a za 395 osoba koje su poginule ili ubijene tijekom "Oluje", a tijela su im naknadno ekshumirana iz zajedničkih grobnica, postoje tek informacije o imenu, prezimenu, imenu oca te datumu rođenja.⁷¹

Uvidom u dostupno gradivo i literaturu kojima su se koristili istraživači HMDCDR-a (bez podataka o civilnim žrtvama koje je priredio HHO) dolazi se do brojke od 987 vojnika i civila koji su izgubili život na privremeno okupiranom teritoriju RH tijekom trajanja "Oluje" i nedugo nakon njezina svršetka. Ta je brojka, iako velika, ipak osjetno manja od podataka o stradanjima u toj operaciji kojima se koriste službene srbijanske institucije i kojima se barata u hrvatskoj javnosti. Beogradski je "Veritas", primjerice, 2000. godine broj žrtava "Oluje" procijenio na ukupno 1806 poginulih i nestalih osoba, od čega 1033 civila, a procjene broja stradalih u "Oluji" u Republici Srbiji, ovisno o izvoru, u rasponu su od 1800 do gotovo 2600.⁷² Hrvatska je vlada, s druge strane, 1998. iznijela službenu brojku od ukupno 960 osoba (vojnika i civila) koje su poginule na području pod nadzorom pobunjenih Srba u operacijama "Bljesak" i "Oluja", čija su tijela pronađena nakon asanacije tamošnjega terena i pokopana.⁷³ U tu brojku, dakako, nisu uključene nestale osobe, kojih je, po svemu sudeći, bilo relativno mnogo. Hrvatski helsinški odbor procijenio je pak da je za odvijanja i u neposrednom razdoblju nakon svršetka "Oluje" poginulo i ubijeno gotovo 677 civilnih osoba, što je izrazito velika brojka – koju, kako je napomenuto, treba uzeti s rezervom – no ipak osjetno niža od "Veritasove" navodne 1033 civilne žrtve stradale tijekom te operacije. Pritom valja obratiti pozornost na činjenicu da su srbijanski istraživači u spomenuti broj civilnih žrtava "Oluje" bez sumnje uvrstili i brojne osobe koje su preminule u zbjegu, ne samo na teritoriju bivšega RSK-a nego i u Republici Srpskoj, a kojih je, sudeći po izvorima, bilo više desetaka (uglavnom se radilo o starijim osobama i djeci).⁷⁴ Razlike u službenim hrvatskim i srbijanskim stajalištima glede ove problematike postaju još očitije ako se, primjerice, zbroje brojke o poginulim pripadnicima SVK-a i MUP-a Krajine, čiji su leševi nađeni i pokopani nakon završetka "Oluje" (560), s civilnim žrtvama koje je evidentirao HHO (677). Na taj se način dolazi do broja od ukupno 1237 poginulih vojnika i civila u promatranoj operaciji, što je gotovo 570 do čak 1370 osoba manje no što ih navode pojedine srbijanske institucije i nevladine organizacije.

⁷⁰ MBRH-UZN, Popis nestalih osoba, Popis identificiranih osoba iz VRA Bljesak i VRA Oluja.

⁷¹ MBRH-UZN, Popis identificiranih osoba iz VRA Oluja čiji su posmrtni ostaci ekshumirani iz zajedničkih grobnica.

⁷² Vidi: Žunec, *Goli život*, 841.

⁷³ HHO, *Vojna operacija "Oluja" i poslije*, 60.

⁷⁴ O tome vidi, npr.: Kovačević, *Kavez*, 94, 98.

Zaključak

Istraživanje problematike vezane uz stradavanje stanovništva RSK-a tijekom i nakon provedbe hrvatskih oslobodilačkih operacija “Bljesak” i “Oluja” pokazalo se veoma složenim i nezahvalnim zadatkom. Pogibiju i nestanak pojedinih osoba tijekom “Bljeska” u zapadnoj Slavoniji još je donekle i moguće rekonstruirati, ali proučavanje ukupnoga broja žrtava “Oluje”, a posebice načina i okolnosti njihova stradanja, znatno je teže. U tekstu je upozoreno na razloge takva stanja, od kojih je, bez sumnje, najznačajniji upravo nedostatak arhivskoga gradiva RSK-a o tom pitanju. Broj žrtava promatranih vojnih operacija, premda je od njihova okončanja prošlo punih 20 godina, i danas je prvorazredno političko pitanje i u RH i u Republici Srbiji. Srbijanska se javnost naime, premda je na Međunarodnom sudu u Den Haagu izrijekom dokazana legitimnost “Oluje”, po svemu sudeći još nije spremna suočiti s ulogom vlastite države i njezina tadašnjega režima na čelu sa Slobodanom Miloševićem u događajima iz ranih 1990-ih, pri čemu je sklona nekritički promatrati srpsku pobunu u Hrvatskoj sa svim njezinim posljedicama, uključujući i pokretanje i provođenje “Oluje”, kojom je pobuna konačno skršena. Službeni je Beograd, u skladu s tim, spreman i dalje podupirati tezu o “zločinačkom” karakteru te operacije (kao, doduše, i operacije “Bljesak”), a samim time i svjesno manipulirati brojem srpskih žrtava stradalih za njezina trajanja. Tomu u prilog posve jasno govori i činjenica da se srpska strana kao osnovnim izvorom za rasvjetljavanje pogibije i nestanka pojedinih osoba u “Bljesku” i “Oluji” koristi posve nevjerodostojnim i krajnje upitnim podacima Dokumentaciono informacijskog centra “Veritas”, čiju su pouzdanost u više navrata znanstveno osporili i istraživači HMDCDR-a, koristeći se pritom kao uporištem izvornom dokumentacijom krajinjske provenijencije. Imajući to u vidu, nimalo ne čude znatne razlike u službenim hrvatskim i srbijanskim stajalištima glede broja stradalih osoba u promatranim operacijama.

Pritom, dakako, valja imati na umu da je, neovisno o spomenutim prijevrima, u “Bljesku” i “Oluji” doista poginuo odnosno nestao golem broj osoba, kao i da je svaka žrtva značajna i zaslužuje pijetet te pravo na dostojan pokop. Ono što je u ovom slučaju osobito tragično jest stradanje (a osobito nestanak) velikoga broja civila, od kojih je znatan dio život izgubio pod nepoznatim okolnostima. Najveći broj poginulih boraca SVK-a i pripadnika MUP-a Krajine, s druge strane, poginuo je u izravnom sukobu s hrvatskim vojnicima i policajcima, premda je i stradanje dijela tih ljudi sumnjivo i zahtijeva neovisnu istragu. Hrvatska pak javnost mora prihvatiti činjenicu da su tijekom i nakon “Bljeska” i “Oluje” na oslobođenom području počinjeni određeni, u pravilu pojedinačni zločini, uključujući i ubojstva više desetaka lokalnih Srba koji su odbili odlazak u progonstvo, a istodobno je dio napuštenih srpskih kuća i imanja opljačkan i spaljen.

Što se tiče pouzdanoga broja stradalih hrvatskih građana srpske nacionalnosti tijekom operacija “Bljesak” i “Oluja”, s današnjega se gledišta čini da on

u dogledno vrijeme (a možda i nikada) neće biti utvrđen. Isto je, nažalost, moguće zaključiti i za način i okolnosti pojedinih stradanja te počinitelje. Za budući suživot hrvatskoga i srpskoga naroda u Hrvatskoj kao i za budućnost hrvatsko-srpskih odnosa u cjelini nužno je, unatoč tomu, korektno nastavljati rada na rasvjetljavanju sudbine poginulih i nestalih osoba u Domovinskom ratu, bez obzira na njihovu nacionalnu i vjersku pripadnost, kao značajnoga koraka na putu k trijeznom i konačnom suočavanju s uzrocima i posljedicama tadašnjih zbivanja, do kojega će, vjerujemo, doći u idućem, ne previše dalekom razdoblju.

Arhivski i neobjavljeni izvori

Hrvatska – Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb – fond 3, Skupština tzv. SAO Krajine / Republike Srpske Krajine od 1991. do 1995. godine (HR-HMDCDR-3).

Hrvatska – Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb – fond 2, Paradržavne i paravojne postrojbe na okupiranom teritoriju Republike Hrvatske (HR-HMDCDR-2).

Ministarstvo branitelja Republike Hrvatske, Zagreb – Uprava za zatočene i nestale, Popis identificiranih osoba iz VRA Bljesak i VRA Oluja (MBRH-UZN, Popis identificiranih osoba iz VRA Bljesak i VRA Oluja).

Ministarstvo branitelja Republike Hrvatske, Zagreb – Uprava za zatočene i nestale, Popis identificiranih osoba od 12. veljače 2013. do 1. siječnja 2014. godine (MBRH-UZN, Popis identificiranih osoba od 12. veljače 2013. do 1. siječnja 2014. godine).

Ministarstvo branitelja Republike Hrvatske, Zagreb – Uprava za zatočene i nestale, Popis nestalih osoba u VRA Bljesak i VRA Oluja te traženja posmrtnih ostataka (MBRH-UZN, Popis nestalih osoba).

Ministarstvo branitelja Republike Hrvatske, Zagreb – Uprava za zatočene i nestale, Popis identificiranih osoba iz VRA Oluja čiji su posmrtni ostaci ekshumirani iz zajedničkih grobnica (MBRH-UZN, Popis identificiranih osoba iz VRA Oluja čiji su posmrtni ostaci ekshumirani iz zajedničkih grobnica).

Objavljeni izvori i literatura

Barić, Martin. "Izravni demografski gubici Karlovačke županije u Domovinskom ratu 1991. – 1995.": U: *Izravni demografski gubici Karlovačke županije u Domovinskom ratu (prilozi za istraživanje demografskih gubitaka Karlovačke županije koji su posljedica ratnog djelovanja od 1991. do 1995. godine)*, uredio Ante Nazor, 45-76. Zagreb: Društvo za promicanje istine o Domovinskom ratu Karlovac; Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2008.

Barić, Nikica. *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990. – 1995.* Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2005.

Barunčić Pletikosić, Julija; Mijić, Petar, ur. *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. – 1995. Dokumenti, svezak 17: Dokumenti vojne provenijencije "Republike Srpske Krajine" (svibanj-listopad 1995.)*. Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2015.

Borba (Beograd), 1994.

Brigović, Ivan. "Osvrt na operaciju 'Bljesak' u dokumentima Republike Srpske Krajine". *Časopis za suvremenu povijest* 41 (2009), br. 1: 39-70.

Brigović, Ivan; Martinić Jerčić, Natko; Radoš, Ivan. "Tijek vojno-redarstvenih operacija 'Bljesak' i 'Oluja'". U: *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. – 1995. Dokumenti, svezak 17: Dokumenti vojne provenijencije "Republike Srpske Krajine" (svibanj-listopad 1995.)*, uredili Julija Barunčić Pletikosić i Petar Mijić, 422-468. Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2015.

Glas srpski (Banja Luka), 1995.

Graovac, Igor. "Civilne žrtve u sektoru 'Jug' u 'Oluji' i neposredno nakon 'Oluje' (osnovni pokazatelji)". *Polemos. Časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira* 7 (2004), br. 13-14: 129-145.

"HHO iznio podatke o 83 srpska civila koje je navodno ubila HV tijekom 'Bljeska'". Pristup ostvaren 10. 3. 2012. <http://www.index.hr/vijesti/clanak/hho-iznio-imenam-83-srpska-civila-koje-je-navodno-ubila-hv-tijekom-bljeska/150324.aspx>.

Hrvatski helsinški odbor. *Vojna operacija "Oluja" i poslije*. Zagreb: Hrvatski helsinški odbor za ljudska prava, 2001.

Ilić, Jovan. "Geografski i geopolitički položaj Republike Srpske Krajine". U: *Republika Srpska Krajina*, uredio Zoran Kaličanin, 26. Knin; Beograd: Srpsko kulturno društvo "Sava Mrkalj"; Srpsko kulturno društvo "Zora", 1996.

Knjiga osoba nestalih na području Republike Hrvatske. Zagreb: Ministarstvo branitelja Republike Hrvatske; Hrvatski Crveni križ, 2012.

"Identificirano sedam Vukovića iz Medara". Srpsko narodno vijeće. Pristup ostvaren 5. 2. 2015. <http://snv.hr/vijesti/identificirano-sedam-vukovica-iz-medara/>.

Kovačević, Drago. *Kavez – Krajina u dogovorenom ratu*. Beograd: Srpski demokratski forum, 2003.

"Luka Mišetić: Ovo je istina o Oluji u Haagu". Pristup ostvaren 22. 9. 2015. <http://www.vecernji.hr/hrvatska/ovo-je-istina-o-oluj-u-haagu-1017310>.

Marijan, Davor. *Oluja*. Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2007.

Novaković, Kosta. *Srpska Krajina (usponi, padovi, uzdizanja)*. Knin; Beograd: Srpsko kulturno društvo "Zora", 2009.

“Poginuli i nestali Srbi u agresiji Hrvatske vojske na Srpsku Zapadnu Slavoniju (maj 1995.)”. Dokumentaciono informacioni centar “Veritas”. Pristup ostvaren 15. 6. 2015. <http://www.veritas.org/srpska-zapadna-slavonija/poginuli-i-nestali-srbi-u-agresiji-hrvatske-vojske-na-srpsku-zapadnu-slavoniju-maj-1995/>.

Politika (Beograd), 1994.

Radulović, Srđan. *Sudbina Krajine*. Beograd: Dan graf, 1996.

Sekulić, Milisav. *Knin je pao u Beogradu*. Bad Vilbel: Nidda Verlag, 2000.

Sesardić, Nenad. “Haag otkrio: Hrvatski helsinški odbor nije govorio istinu o Oluji”. *Pristup ostvaren* 22. 9. 2015. <http://www.jutarnji.hr/hrvatski-helsinski-odbor--ne--hvala--/964093/>.

Srpski glas (Topusko), 1995.

Stržić, Ivan. *Zločin bez kazne*, svezak 2. Zagreb: Naklada Hrvoje, 2010.

Udruženje porodica nestalih i nasilno odvedenih lica. *Vaš lik naš put*. Vukovar: Udruženje porodica nestalih i nasilno odvedenih lica. 2004.

UNDOC, S/1995/467, Izvješće glavnog tajnika od 9. lipnja 1994.

Večernji list (Zagreb), 1994.

Vjesnik (Zagreb), 1995.

Vrcelj, Marko. *Rat za Srpsku Krajinu 1991. – 1995*. Beograd: Srpsko kulturno društvo “Zora”, 2002.

Žunec, Ozren. *Goli život. Socijetalne dimenzije pobune Srba u Hrvatskoj*, svezak 2. Zagreb: Demetra, 2007.

SUMMARY

DIRECT DEMOGRAPHIC LOSSES OF POPULATION IN THE
REPUBLIC OF SERBIAN KRAJINA DURING AND IMMEDIATELY
AFTER THE IMPLEMENTATION OF THE CROATIAN LIBERATION
OPERATIONS "THE FLASH" AND "THE STORM" IN 1995

Based on the original archival material on the rebelled Croatian Serbs, which is kept in the Croatian Memorial and Documentation Centre of the Homeland War (CMDCHW), and the documentation from the Directorate for Detained and Missing Persons of the Croatian Ministry of Veterans, as well as existing publications and professional literature, the authors tried to show the suffering of the members of the Republic of Serbian Krajina (RSK) armed forces and of the local civilian population during and after the implementation of the Croatian liberation operations „the Flash“ and „the Storm“ in May and August of 1995. In doing so, they primarily used the computer base of the CMDCHW in which all the available data on population casualties in the Republic of Serbian Krajina during the course of these military operations are stored, whether they are based on seized Serbian documents or on the documents which the Directorate for Detained and Missing Persons of the Croatian Ministry of Veterans had given to the CMDCHW (there are lists of killed – identified and missing Krajina soldiers and civilians during the course of „the Flash“ and „the Storm“). The death or disappearance of some of the victims are thus seen through more individual perspectives, with emphasis on their status (a soldier or a civilian), gender, manner and circumstances of death/disappearance, as well as the perpetrator of the casualties. Due to the volume of the matter, the emphasis was on collective data (to put it more simply, we were trying to determine how many soldiers and how many civilians had been among the victims; in which regions of the RSK they had resided; how many men and how many women had been among them; how many had died in combat, had been missing or had committed a suicide; who was the cause of suffering: Croatian troops or the armed forces of Bosnia and Herzegovina, etc.). The authors believe that this is still largely untreated issue whose survey, conducted on a scientific basis, should ultimately contribute to a clearer understanding of the complex events in Croatia during 1995, but also to a better understanding of the Homeland War in general. Regardless of that, the text should be considered only a modest contribution to a future, more concrete treatment of these extremely interesting and elaborate issues.

Key words: the Republic of Croatia; the Homeland War; the Republic of Serbian Krajina; “the Flash”; “the Storm”; demographic losses